

LUCIE UCHYTILOVÁ

Radok

Kabinet divadelních studií (Masarykova univerzita)

Prof. PhDr. Eva Stehlíková

26. 10. 2011

Státní divadlo v Brně 1958-1969

Činohra

Od roku 1956 působí v Národním divadle Praha tvůrčí skupina kolem Otamara Krejčí - dramaturg Karel Kraus, režiséři Jaromír Pleskot, Alfréd Radok, Miroslav Macháček a mnozí další. Jejich hlavním programem je analýza člověka v současném světě a dramata čechovovského typu.

Proti této skupině se v Brně v roce 1958 vědomě formuje opozice v čele s Milošem Hynštem jako novým uměleckým šéfem činohry, režisérem Evženem Sokolovským a dramaturgem Bořivojem Srbou. Ředitelem divadla byl Miloslav Zejda. Jejich cílem bylo vytvářet antiiluzivní politické divadlo. Hlavním autorem her se stal spisovatel, dramatik a brechtovský překladatel Ludvík Kundera.

„Jejich repertoár se začal odvracet od určitého typu her, jehož ideálem je iluzivní, jednotným příběhem a psychologickou věrohodností skloubený obraz ze života, a dával přednost dramatickému typu volnějším, spíše epickému, který se méně omezuje pozitivistickým požadavkem vnější reálnosti, má větší skladebné možnosti, disponuje širšími plány a plochami, je ohebnější a pojme víc materiálu myšlenkového i emotivního“.¹

1. ledna 1959 byl vyhlášen tzv. **Umělecko-politický a tvůrčí program Mahenovy činohry v Brně.**

Hlavní zdroje jejich programu:

1) sovětská avantgarda

Jako protiklad oficiálního sovětského divadla a státem hájeného realismu. Situace u nás byla analogická. Avantgarda se jim stala zdrojem nápadů pro hýřivé jevištní fantazie. Realismus má být nadlehčen a odnaturalizován.

¹ <http://www.ndbrno.cz/online-archiv/cinohra>

2) epické divadlo Bertolda Brechta

Neiluzivní typ osobitého divadla využívající metafor, hudební složky a zcizujících prostředků, které sloužily k objasnění společenské podstaty předváděných událostí.

3) lyrické divadlo E. F. Buriana

Zepičtění a zlyričtění divadla a inspirace českým lidovým barokem. Jejich cílem bylo sjednocení různých žánrů příslušnou poetikou (syntetické divadlo).

4) Rollandovo divadlo lidu

Hlavně díky rozlehlosti historických témat docházelo ke kontroverzním postojům k Mahenově činohře. Zlí jazykové hovořili o linii, která se myšlenkově váže k minulosti a podporuje ustrnulé ideové systémy. Přičemž ale činohře šlo o osvětlení, objasnění situace soudobého člověka.

Šlo tedy zejména o inspiraci umělci levé avantgardy. Toto stanovil a zformuloval ve svých úvahách Bořivoj Srba.

Co se týče repertoáru, tak na rozdíl od ostatních českých divadel, se na programu neobjevují tolik ruští klasikové. V této době jinde tolik oblíbeného Čechova v Brně sice považují za velkého dramatika, ale podle nich není určen současnému divákovi. Stejně jako v ND Praha je v Brně oblíbený Shakespeare, Tyl, Jirásek a Klicpera. V roce 1958 se na brněnských prknech objevuje Hrubínova *Srpnová neděle* v režii Miloslava Zejdy. Od poloviny šedesátých let se do repertoáru dostává současná západoevropská dramatika (Sartre, Weiss, Dürrenmat), rovněž i absurdní drama (Václav Havel: *Zahradní slavnost*, 1964).

V období pražského jara v roce 1968 tu nedocházelo k výraznějším tvůrčím výbojům. O to větší pak byla reakce na srpnové události téhož roku. V říjnu měly premiéru Drdovy *Hrátky s čertem*. Za nejvýznamnější počín je považován Ionescův *Nosorožec* v režii Zdeňka Kaloče v únoru 1969.

Po nástupu Ludvíka Kundery na místo dramaturga dochází k zesílení burianského zdroje a orientaci na dramatiku malých národů (Kivi: *Ševci z Nummi*, 1969).

Původní hry Státního divadla:

Ludvík Kundera: *Totální kuropění* (1961), *Nežert* – neprošlo cenzurou (1962)², *Korzár* (1963), *Zvědavost* (1966)

Eugen Liška: *Chléb, který jíte* (1962)

Jan Kopecký: *Komedie o Anežce, královně sicilánské* (1966)

Vítězslav Gardavský: *Já, Jákob* (1968)

Sezóna 1961-1962 byla kritická a neúspěšná z důvodu srovnávání s Krejčovou skupinou v Praze. Stejně kritická byla i sezóna 1966-1967. Místo Miloslava Zejdy se ředitelem stal Miroslav Barvík. Ozývaly se kritické hlasy zevnitř hereckého souboru a odchází Evžen Sokolovský. V červnu 1967 chce Miloš Hynšt rezignovat na post šéfa činohry, ale tato žádost je zamítnuta. Ve stejném roce činohra Státního divadla získala samostatnost v rámci státních divadel v oblasti tvůrčího charakteru (tzn. co budou hrát). V říjnu 1967 odchází i dramaturg Bořivoj Srba a v lednu 1968 na jeho místo nastupuje Ludvík Kundera. V tomto roce začal také vycházet časopis Mahenovy činohry *Meandr*.

Od počátku roku 1970 dochází v divadle k důležitým změnám. Ředitel Barvík ruší dohodu o samostatnosti činohry, Miloš Hynšt je odvolán z funkce šéfa činohry a stává se řadovým režisérem, v dalším roce pak dostává definitivní výpověď. Poté dává výpověď i Ludvík Kundera.

² **Pozn.** Kunderův *Nežert*. Premiéra byla plánována na červen 1962. Hra byla psána blankversem složeným z komunistických frází. „Podávala kritický pohled na současnou vesnici, pevně ovládanou jejím předsedou, do níž přijíždí jako zmocněnec vyšších míst čert, aby zde provedl revizi poměrů. Napadala tudíž mnohé negativní stránky tehdejšího života jako např. byrokratismus, prospěchářství, protekci, pověrčivost apod., zejména však satiricky zachycovala zemědělskou kolektivizaci, tedy oblast, na niž byli komunističtí funkcionáři nejvíce hrdí.60 V závěrečné fázi, při tzv. „prověrkové“ zkoušce pár dní před premiérou, byla inscenace zakázána. „(Klára Kovářová – disertační práce)

Stěžejní osobnosti Státního divadla v Brně (1958-1969)

Evžen Sokolovský (1925 – 1998)

„Divadlo není herbář na zvadlé iluze. Divadlo je divadlo. Je to sémantika probuzení. Program Mahenovy činohry je dnes programem divadla politického, ale také antiiluzionistického. Je to i mé osobní vyznání. Proti devíze pozdně psychologického dramatu, jak ji formuloval třeba Čechov („Ať je na scéně všechno tak složité a zároveň tak jednoduché jako v životě“), stavíme devízu jinou: „Ať je na divadle vidět, že je to divadlo.“ Nejde nám ovšem jenom o nějakou jevištní kapřici, o antiiluzionistickou frajeřinu. Čeho tím chceme dosáhnout, je maximální působivost na diváky, co nejvýraznější a nejpoutavější sdělení naléhavých myšlenek. Chceme tedy pokračovat v té linii moderního divadla, vyznačené jmény: Mejerchold, Tairov, začínající Ochlopkov, Piscator, Brecht; z našich pak Honzl a zejména E. F. Burian. Řekl jsem pokračovat, to znamená rozvíjet v nových podmínkách jejich podněty, nikoli opakovat jejich výboje.“³

Studoval herectví na Státní konzervatoři v Brně. Vedl avantgardní soubor Křesadlo (vznikla tu první jevištní podoba *Rozmarného léta* od Vladislava Vančury), působil jako režisér a umělecký šéf v Horáckém divadle v Jihlavě, Divadle S. K. Neumanna, Městském divadle v Kladně, Satirickém divadle Večerní Brno, Národním divadle v Praze, Divadle E. F. Buriana. Pracoval pro televizi jako seriálový režisér.

Pro jeho divadelní jazyk je příznačné střídání různých žánrů, stylových poloh, režijních postupů. Kládl důraz na vizuální a hudebně-akustickou složku. Užíval živou hudbu (orchestr) na jevišti. Stejně jako komediálnost, kontakt s obecností a tvrdý přístup k hercům jsou pro Sokolovského typickými znaky.

Mezi jeho nejvýznamnější inscenace patří Brechtův *Zadržitelný vzestup Artura Uie* (1959) nebo *Kavkavský křídový kruh* (1961), Majakovského *Mysteria buffa* (1960) a Kunderovo *Totální kuropění* (1961). Největší ohlas vzbudila inscenace *Komedie o umučení a slavném vzkříšení Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista* od Jana Kopeckého (1965).

Se Sokolovským spolupracoval scénograf Miloš Tomek, Karel Vaca, hudební skladatel Jan Novák nebo Josef Berg, z herců to byli např. Rudolf Jurda (Artur Uie), Vlasta Fialová nebo Ladislav Lakomý. I když se na programu politického divadla podílelo několik režisérů, Sokolovský patřil rozhodně na vrchol těch nejvýraznějších.

Miloš Hynšt (1921-2010)

Vystudoval herectví a režii na brněnské konzervatoři (u profesora Rudolfa Waltera). První angažmá získal v roce 1944 v Horáckém divadle v Třebíči. Vystřídal

³ O divadle hodném své doby, Lidová demokracie, Praha, březen 1961

několik scén – Svobodné divadlo v Brně, Horácké divadlo v Jihlavě, Státní divadlo v Ostravě.

V roce 1956 začal spolupracovat s Mahenovou činohrou. (Pedro Calderón: *Sudí Zalamejský*, 1956, Aischylos: *Oresteia*, 1962, Bertold Brecht: *Matka kuráž a její děti*, 1964). Hynštovi bylo zpočátku vyčítáno, že jsou jeho inscenace křečovité, chybí jim humor a jakýkoliv kontakt s obecností.

Jeho nejvýznamnější inscenací je *Play Stringberg* od Dürrenmatta (1969), odehrávala se v boxerském ringu. V sedmdesátých letech pracoval ve Slovákém divadle v Uherském Hradišti.

Alois Hajda (1928)

Studoval režii na JAMU. Jeho první režijní práce se odehrávaly ve Slovákém divadle v Uherském Hradišti (1953-1957). Dále působil v Divadle v Českých Budějovicích. Byl uměleckým šéfem ve Slovákém divadle v Uherském Hradišti. Byl nejdříve režijním hostem Mahenovy činohry, ale na základě inscenace *Matka kuráž a její děti* získal trvalé angažmá.

Spolupracoval s dramaturgem Ludvíkem Kunderou nebo scénografkou Inéz Tuschenerovou. V sedmdesátých letech skončil v Divadle pracujících v Gottwaldově, kde se věnoval převážně Brechtovým hrám.

Zdeněk Kaloč (1938)

Do režie ho na JAMU zasvětil Alfréd Radok, se kterým pak pracoval jako asistent režie. Pracoval v Divadle Julia Fučíka, v Divadle bratří Mrštíků. Přistupoval radikálně k předloze, nedával prostor k improvizaci. Herec byl pro něj nejdůležitější složkou inscenace. Jevištní řeč chápal jako soustavu zvuků, pracoval s metaforou. Kladl důraz na formu. Šúdraka: *Hliněný vozíček* (1968), Ionesco: *Nosorožec* (1969). V sedmdesátých letech se zaměřoval na ruské klasiky.

Opera

Stěžejní osobností je bezesporu **František Jílek**, jenž vytvořil za své éry zbrněnské opery nezávislý a svébytný umělecký ústav, přinášející nové podněty dramaturgické a interpretační. Osou dramaturgie (dramaturg **Václav Nosek**) v šedesátých

letech byla česká hudba, zejména Leoš Janáček, a pak moderní díla světové hudby, zastoupené Sergejem Prokofjevem, Modestem Petrovičem Musorgským ad. Hluboko zakotven byl jeho vztah k dílu Janáčkovu, jež v něm žilo ve zcela vyhraněných a osobitých představách. Mezi notami objevoval jejich lidský smysl a hlubší umělecké poselství.

Mezi nejobjevnější nastudování patří opery Janáčkovy (*Z mrtvého domu*, 1958, *Její pastorkyňa*, 1961, 1972, *Věc Makropulos* 1962, *Příhody lišky Bystroušky* 1965 a 1970, *Výlety pana Broučka* 1967, *Káťa Kabanová* 1968, *Z mrtvého domu*, 1968), Prokofjevovy (*Vojna a mír*, 1961). Václav Nosek byl rovněž dramaturgem baletu Mahenovy činohry.

Budova Státního divadla v šedesátých letech

Mahenovo divadlo

Najdeme na dnešním Malinovského náměstí. Zatímco exteriér divadla můžeme považovat za neorenesanční, interiér je z převážné části neobarokní (pozdní historismus).

Budova Mahenova divadla stála v šedesátých letech těsně před započítím komplexní rekonstrukce. V hledišti bychom našli okolo 550 míst a jeviště (hlavní portál) o rozměrech přibližně 11,6 m x 8, 7 m. Přitom technické zázemí bylo před rekonstrukcí podstatně menší.

V roce 1971 došlo ke zvětšení kapacity všech inženýrských sítí a modernizaci techniky. Proběhla restaurace veškeré výtvarné výzdoby, nové interiové doplňky (atypická osvětlovadla, bufetový pult, vitríny, sedačky, reproduktory a kryty radiátorů topení navrhl Jindřich Kumpošt ml).

Řez budovou Mahenova divadla najdete zde: http://www.ndbrno.cz/file/2319_1_1

Literatura a prameny:

JUST, Vladimír: *Divadlo v totalitním systému*, Praha: Academia, 2010

KOVÁŘOVÁ, Klára.: *Inscenační tvorba Evžena Sokolovského v Mahenově činohře v šedesátých letech 20. Století* (disertační práce), Brno: Masarykova univerzita, 2008

Internetové stránky ND Brno (www.ndbrno.cz)

Soukromé materiály (poznámky z cyklu přednášek o brněnském divadle)